

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ

Дуалістичні моделі реформування, детінізації національної економіки

У статті розглядаються теорії дуалістичної економіки, модель дуалістичної економіки для українського суспільства, її детінізаційні властивості.

Ключові слова: моделі дуалістичної економіки, міжсекторний розлам у структурі вітчизняної економіки, соборна солідарна детінізаційна структура економіки.

В статье рассматриваются теории дуалистической экономики, модель дуалистической экономики для украинского общества, ее детенизационные свойства.

Ключевые слова: модели дуалистической экономики, межсекторный разлом в структуре отечественной экономики, соборная солидарная детенизационная структура экономики.

In this paper, we study a dualistic economy, the dualistic model of the economy for the Ukrainian society, its detenization properties.

Keywords: models of dualistic economic structure of the multi-sectoral break in the domestic economy, catholic solidarity detenization economic structure.

Постановка проблеми. Процеси деформації державного управління щодо забезпечення соціально-економічної реформації країни, викликані ними масштабні загрози з боку чинників тінізації обумовлюють необхідність створення системної їм протидії, становлення та розвитку теоретичних досліджень тіньових соціально-економічних явищ. У зв'язку з цим розгляд шляхів піднесення рівня економічної політики держави, в тому числі детінізаційних її моделей, шляхом поглиблення дослідження інституційних особливостей еконо-

мічної структури суспільства, її дуалістичного характеру є актуальним напрямом економічних досліджень, засобом вивчення природи тіньових процесів та механізмів її протидії.

Необхідність протидії тіньовій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки» (2006, №1767), з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілому ряду відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, В.М. Поповича, О.В. Турчинова та інших. Значний внесок у розробку адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінологічних аспектів протидії тіньовій економіці здійснили вітчизняні вчені-юристи. В той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньової економіки причини її виникнення як результат тінізаційних протиріч економічної структури

суспільства у вітчизняних умовах потребують подальшого спеціального вивчення.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного забезпечення вивчення сутності структури вітчизняної економіки, формування засад ефективної економічної реформації та детінізаційної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Модернізація економіки залежних країн, так само як і України, моделі її детінізаційного реформування мають спиратися на глибоке дослідження її соціально-економічної структури, наявності в ній внутрішніх протиріч, нерівномірностей розвитку, в тому числі тінізаційного спрямування [1]. Це потребує звернення до існуючого теоретичного досвіду вивчення таких структурних неоднорідностей.

Так, прихильники неокласичного напряму зробили спробу створити на противагу неокейнсіанським системам економічного зростання свою концепцію модернізації [2]. Економічне зростання в теоріях кейнсіанців, доводили вони, являє собою зміну лише техніко-економічних параметрів, що не зачіпає всього комплексу соціально-економічних передумов. Як наслідок, кейнсіанські теорії зростання, в центрі уваги яких перебувала проблема співвідношення заощаджень та інвестицій, повинні були поступитися першістю неокласичним теоріям, аналізували рівновагу між нагромадженням капіталу і зростанням населення. Це означало, за справедливим зауваженням неокласиків (У.А. Льюїса, Дж. Фея, Г. Раніса, Д. Йоргенсона, С. Окави та ін.), врахування реального дуалізму слаборозвиненої економіки: двома її компонентами є традиційний сільськогосподарський та сучасний промисловий сектори.

Традиційний сектор характеризує слаборозвинену економіку в її класичному варіанті. Для нього характерна квазістабільна рівновага, що заснована на використанні примітивної технології та місцевого досвіду. Сучасний сектор з'являється як своєрідна надбудова, модернізований анклав усередині традиційного, відсталого суспільства. В сучасному секторі – високі темпи науково-технічного прогресу (НТП), швидкий розвиток усіх видів комунікацій, тісний взаємозв'язок зі світовим ринком. Дохід на душу населення тут має тенденцію до зростання. Сільськогосподарський сектор у концепціях дуалістичної економіки ототожнюється з докапіталістичними формами виробництва, а промисловий – з капіталістичними.

На думку У.А. Льюїса, в основі дуалізму, що існує у слаборозвинених країнах, лежать різні закони розподілу. В промисловості визначальним чинником є ринок і діє закон граничної продуктивності, який прирівнює реальну заробітну плату до граничного продукту праці. В аграрному секторі визначальним фактором є місцеві інститути, що регулюють постійну інституційну заробітну плату, яка визначається середнім продуктом праці.

У моделі Дж. Фея і Г. Раніса дуалізм розуміється ширше: ця модель акцентує увагу на надзвичайно важливому процесі перекачування трудових ресурсів із сільського господарства в місто, намагається знайти ефективні форми урбанізації населення в «третьому світі». Дійсно, якщо для розвинених країн і

Латинської Америки ця проблема в даний час не так актуальна, тому що три чверті населення живе в містах, то в країнах Південної та Східної Азії та Африки ця проблема надзвичайно важлива, оскільки від 66 до 70% проживає в сільській місцевості та зайняті в сільському господарстві.

Безсумнівним достоїнством цієї моделі (на відміну від неокейнсіанських теорій) є пошук внутрішніх джерел модернізації. Ці джерела, однак, зведені лише до товарного надлишку в сільському господарстві. На жаль, Фея і Раніс, так само як і Льюїс, абсолютизують ринковий механізм, непрапомірно поширюючи його дію не тільки на сучасний, а й на традиційний сектор економіки. При цьому в первинному варіанті моделі викладалися дещо ідеалістичні погляди на зовнішню торгівлю між «Північчю» і «Півднем» як на взаємодоповнюючу один одного форму.

Під впливом критики дуалістичні теорії модернізації зазнали значних змін. Вдосконалення йшло, з одного боку, шляхом ускладнення моделей і подальшого розвитку їх технічних характеристик, а з іншого – шляхом врахування інших секторів (експортного сектору, сфери послуг тощо) і створення багатосекторних моделей модернізації. Зокрема, були зроблені спроби більш детального аналізу ресурсів у кожному з секторів, а також витрат, пов'язаних з їхнім переміщенням з одного сектору в інший. У ряді моделей вчені спробували врахувати наслідки технічного прогресу, і насамперед співвідношення між трудо- і капіталоінтенсивними технологіями, а також зв'язок між НТП і накопиченням [3, с. 93–106].

Однак навіть ускладнені моделі модернізації страждали від низки недоліків, притаманних усім концепціям дуалістичної економіки, і були мало пристосовані до вирішення поточних практичних завдань. Річ у тім, що дуалістичні теорії модернізації явно недооцінили складності еволюції традиційної економіки в сучасну. Процес виявився більш важким і болючим, ніж передбачалося спочатку. З'ясувалося, що самих економічних заходів явно недостатньо. Навіть у своїх класичних – західноєвропейських – формах процес первісного нагромадження капіталу вимагає застосування широкого арсеналу заходів позаекономічного примусу. У країнах, що розвиваються, подібні заходи необхідні в набагато більшій мірі. Дуалістичні теорії, що обмежуються головним чином академічним аналізом, виявилися нездатними виробити дієву систему політичних рекомендацій для лідерів країн «третього світу». Річ у тім, що сам дуалізм виявився набагато більш складним соціально-економічним явищем. Реально це не тільки дуалізм аграрної сфери та промисловості, міста і села, а й багатьох сторін соціально-економічного життя суспільства, що розвивається. Значним є не лише загальне відставання у розвитку. Винятково важливою є роль держави у формуванні ефективної підтримки адекватних форм реформації на підставі вивчення генетичної особливості соціально-економічної організації окремих країн.

Так, процес модернізації економіки залежних країн, на нашу думку, пов'язаний із проблемою асинхронного розшире-

ного відтворення елементів, що утворюють економіку цих країн, і у зв'язку з цим – утворенням у ній структурних розривів – «порожнеч» на тому місці, де має існувати яке–небудь виробництво, необхідне для забезпечення збалансованого розвитку економіки [4, с. 93–100].

На відміну від розвинених країн, де структурні розриви мають внутрішньосекторний характер, а в економічній структурі присутні всі необхідні для синхронного розвитку елементи, в залежних країнах, до яких належать країни селянської, общинної цивілізації, відсутній ряд блоків економічної структури, необхідних для нормального збалансованого розвитку. Це обумовлено самим характером розвитку залежної економіки, способом модернізації цих країн, яка повинна виконати функцію підтягування до зміни циклічних етапів технологічного способу у розвинених країнах.

Для подолання високого компенсаційного бар'єра на основі модернізації здійснюється впровадження новітньої промислової техніки і технології зовні в економіку залежних країн, що розбалансовує циклічне до того виробництво (за власною траєкторією циклу). При цьому виникає технологічний розрив, сутність якого виявляється в тому, що переривається процес поступового розвитку автохтонної технологічної структури, а у саму цю структуру вмонтовуються створені поза нею технологічні блоки. Процес відтворення у залежних країнах втрачає характерну для розвинутих країн на всіх її етапах руху безперервність і стає віднині можливим лише в умовах обміну частини їх продукту на засоби виробництва з розвинутих країн.

Таким чином, одним із базових атрибутів економічної структури країн селянської цивілізації є відсутність в ній ряду блоків, необхідних для синхронного розвитку, а звідси й потреба у періодичній модернізації. Критична маса господарських блоків, необхідних для синхронного розвитку, визначається наявністю такої ситуації, коли всі елементи економічної структури функціонують і підтримують процес розширеного відтворення, не маючи потреби у підтримці ресурсами, що надходять до системи централізованого безеквівалентного перерозподілу. Таку критичну масу господарських блоків С.В. Онищук та М.В. Білоусенко називають цілісною індустріальною структурою (ЦІС). Особливо велике значення в умовах ЦІС має інфраструктура. Якщо за обсягами виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення залежні країни відстають від розвинутих у десятки разів, то щодо рівня інфраструктурної щільності – у сотні та тисячі разів.

Якщо у розвинутих країнах за наявності ЦІС структурні розриви виникають тільки всередині економічних блоків, то у залежних країнах вони мають міжблоковий характер, що призводить до глибокої деформації всього відтворювального механізму. Відсутність в економічній структурі залежних країн ряду необхідних господарських блоків призводить до різкого зниження ефективності функціонування сусідніх блоків, неможливості здійснювати відтворення без широко–

го використання централізованого позагартісного перерозподілу на їхню користь виробничих ресурсів суспільства, які вилучаються з інших секторів економічної структури.

Стан економічної структури, при якому відсутність будь–якого блоку економічної структури, необхідного для структурного розвитку, призводить до неможливості для сусідніх блоків функціонувати без перманентного централізованого позагартісного перерозподілу на їхню користь суспільних ресурсів, що вилучаються із інших блоків, має назву структурного розламу. Останній є якісно новим явищем, яке має суттєві відмінності за наслідками для розвитку тінізаційних процесів від структурного розриву.

Таким чином, міжсекторний розлам разом з іншими протиріччями незавершеної модернізації, наприклад «гібридизацією» влади, призводить до виникнення потужної тінізації економічних процесів, зокрема явищ бюрократизації, розвитку корупції, функціонування елітної економіки.

Дуалістичний характер побудови вітчизняної економіки, наявність в ній, з одного боку, промислово–фінансового сектору, з іншого – традиційного, неформального, доповнюється поділом першого на елітний та ординарний. Виникає гостра необхідність забезпечення таких комунікаційних зв'язків між ними, які б забезпечили швидкий прогресивний розвиток усієї економічної структури.

Досвід детінізації дуалістичної економіки, як і загальні закономірності її розвитку у розвинутих на сьогодні країнах селянської цивілізації (Японії, Китаї, Південній Кореї), які активно інтегровані у глобалізований світ, має величезне значення для вирішення завдань реформування вітчизняної економіки, рівень тінізації якої в даний час зростає, поширюється її тінізаційний вплив на інші сектори. Це значення поділяється на кілька головних напрямів:

- по–перше, вітчизняна економіка для отримання адекватної своєму генетичному коду структури має набути біполярної форми, що означає організаційне зосередження на одному полюсі сучасних великих (елітних перш за все) підприємств, що визначають науково–технічний рівень виробництва, на іншому, спираючись на величезний неформальний сектор селянської цивілізації, великої кількості дрібних господарських форм, які мають бути інтегровані в розвинуті солідарні кооперативні структури;

- по–друге, формування соборної – солідарної детінізаційної структури вимагає формування функціональних зв'язків великих підприємств не аграрної сфери, гадано торгових фірм із широкою базою дрібних підприємств–сателітів;

- по–третє, держава повинна докласти надзвичайних зусиль для допомоги ординарному, в тому числі аграрному сектору, насамперед для налагодження всього обсягу зв'язків біполярної інфраструктури, створення розгорнутої мережі її горизонтальних та вертикальних зв'язків, фінансового, інвестиційного, технічного та кадрового забезпечення кооперативного руху; альтернатива цьому – обвальний характер поширення тінізаційних процесів, їхня експансія в ін–

ші «великі» сучасні сектори економіки, загальна деградація, архаїзація та тінізація аграрної, неформальної сфери.

Виконання цих завдань потребує формування у системі економічної безпеки надзвичайно активної та ефективної діяльності інституційних структур щодо реформування та впровадження новітніх систем і форм державного управління, їх моніторингового забезпечення.

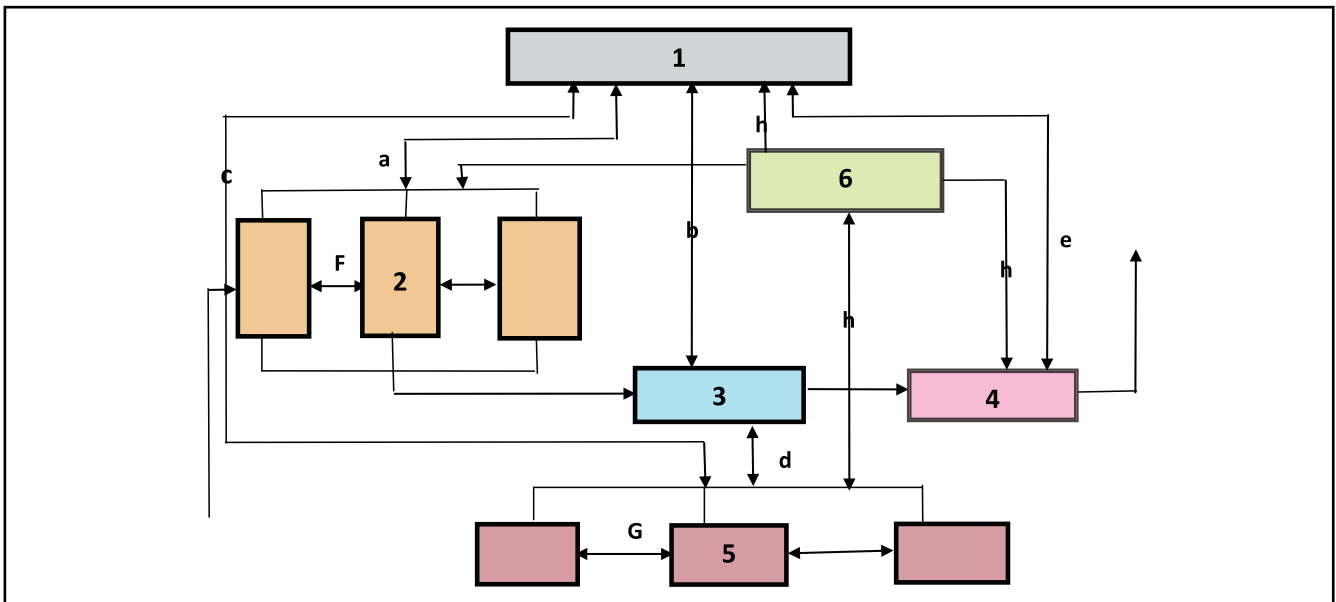
Дослідження механізму змісту категорії «соборність» теорії детінізації економіки, детінізації неформального сектору при соборній організації за рахунок особливого роду зв'язків цього сектору з елітними структурами для виведення їх діяльності на значно вищий рівень транспарентності та публічності дозволяє окреслити і загальні складові механізму детінізації при даній системі організації.

Основні ланки механізму детінізації, який притаманний соборній формі суспільної організації і який може стати головним засобом побудови сильної держави для умов згубної дії протиріч трансформації, виглядають таким чином, як на рисунку.

Головною ланкою цього механізму є так звана м'яка підсистема макроуправління (за класифікацією японського менеджменту, досвід якого вивчається у всьому світі) (1), що являє собою систему прийняття та реалізації макрорішень, планування й управління на основі взаємодії системи відносин «бізнес–державна», промислових асоціацій, відносин «державне управління, управління–праця», соціальних нововведень з урахуванням суспільних потреб, ціннісних установок тощо. «М'яка» макропідсистема містить у собі, крім цього, постійно діючий механізм консультацій та узгоджень між широкими колами бізнесу та урядом, що формує специфічний детінізаційний суспільний капітал знань, який

виявляється в наявності інформації про ринкові тенденції, конкурентні позиції, взаємну відповідальність і солідарність щодо інтересів суспільства, що в значній мірі зменшує тінізаційний потенціал у відносинах «суспільство–державна», «елітна економіка–ординарна економіка». «Зняття» тінізаційного потенціалу відбувається і на основі відтворення та підтримки рухомого ефективного балансу інтересів між підприємствами бізнес–еліт (2, 3, 4) та торговим, фінансовим і банківським секторами, малими і середніми фірмами (5). Організація режиму функціонування приватного сектору, його бізнес–політика структуруються за напрямками, які визначаються макроузгодженнями (а, b, c, d, e). Індустріальне планування як їхній головний механізм доповнює результати різноманітних оглядів, моніторингових досліджень та урядових документів, нормативно–правову базу тощо. Вся ця планова діяльність містить у собі інтенсивний обмін аналітичними даними всередині державного апарату й суб'єктів господарювання та між цими. Це створює транспарентне середовище для прийняття та реалізації рішень макроекономічного рівня, в тому числі для функціонування елітного сектору.

Детінізаційний ефект функціонування власно первинного елітного сектору (постачання сировини, енергоносіїв – 2) заснований на забезпеченні жорсткої конкуренції у цьому секторі (F), що унеможливує процес формування та отримання додаткової тіньової дельти та нетранспарентного функціонування – закономірного прояву суттєвих тінізаційних тенденцій для сучасної вітчизняної індустріальної структури, в якій більшість елітних підприємств зосереджена саме в цьому секторі. Останнє зумовлює штучне розширення

Основні ланки механізму детінізації соборного суспільства

1 – «м'яка» підсистема управління; 2 – елітні підприємства первинного сектору індустріальної структури – імпортери; 3 – елітне підприємство проміжного сектору; 4 – елітне підприємство вторинного сектору – експортер; 5 – підприємства неформального сектору; 6 – правоохоронні органи; а – зв'язки «м'якої» підсистеми макроуправління і елітних підприємств первинного сектору; b – зв'язки «м'якої» підсистеми макроуправління і елітного підприємства проміжного сектору; c – зв'язки «м'якої» підсистеми макроуправління і підприємств неформальної економіки; d – зв'язки елітного підприємства проміжного сектору і підприємств неформальної економіки; e – зв'язки «м'якої» підсистеми управління і елітного підприємства вторинного сектору; F – конкурентні зв'язки елітних підприємств первинного сектору; G – кооперативні зв'язки підприємств неформальної економіки; h – зв'язки правоохоронних органів.

меж існування архаїчної, залежної, дефіцитної, тінізаційної індустріальної структури економіки.

Детінізаційний ефект функціонування цього сегменту елітного сектору побудований на запереченні утворення тіньової дельти за рахунок демонополізації економічної структури у первинному і проміжному секторах і ґрунтується на базових засадах створення його імунітету до виникнення протиріч з рівнем «м'якої» макрорідсистеми управління (а).

Детінізаційний ефект у функціонуванні проміжного елітного сектору, який зв'язує дрібні (5) і великі підприємства елітного сектору (3), виявляється у створенні цілої системи стійких зв'язків патрунування (d) діяльності малого бізнесу (зовні схожих на необмежений у часі і глибині інтеграції франчайзинг), що знімає неформальний (тіньовий) режим діяльності останніх, а також підсилює транспарентність функціонування суб'єктів малого господарювання. З урахуванням органічної інтеграції цілей діяльності проміжного елітного сектору в пакеті загальнодержавних (b) на відміну від звичайного франчайзингу усувається вірогідність помилки елітного підприємства у прийнятті стратегічних рішень та руйнування всієї системи франчайзі, а отже і протистояння загальнодержавних і приватних інтересів, що у випадку подальшого загострення, обумовлює дисфункцію управління, режим тіньової діяльності його суб'єктів.

Іншою складовою детінізаційного ефекту в діяльності неформального сектору економіки – малих господарських форм є функціонування їх у режимі солідарних зв'язків, як правило, в одній (або декількох паралельно) формі кооперації (G), а також патерналістський режим їхньої підтримки з боку держави (с).

Нарешті детінізаційний режим діяльності вторинного елітного підприємства (4), яке виходить на зовнішній глобалізований ринок, виявляється у створенні солідарних зв'язків (через посередництво держави) для набуття переважаючих конкурентних позицій на цьому ринку, а також перерозподілі частини доходу підприємства на користь держави для реалізації стратегічних рішень щодо розвитку ефективної елітної структури (e).

Правоохоронне забезпечення механізму детінізації органічно вмонтовано у соборну структуру (h) і забезпечує режим солідарних зв'язків суспільства як по змісту, так і по формі діяльності, зокрема органічно інтегруючись до діяльності «м'якої» підсистеми макроуправління.

Таким чином, знайшла своє підтвердження наукова гіпотеза про необхідність перебудови неформальної економіки на основі біполярної моделі соборної організації як ефективного засобу її детінізації.

Висновки

Плідним теоретичним засобом до вивчення моделей модернізації економік залежних країн, в тому числі України, є вивчення її дуалістичного характеру. Дуалістичний характер побудови вітчизняної економіки, наявність в ній, з одного боку,

промислово–фінансового сектору, з іншого – традиційного, неформального, доповнюється поділом першого на елітний та ординарний. Виникає гостра необхідність забезпечення таких комунікаційних зв'язків між ними, які б забезпечили швидкий прогресивний розвиток всієї економічної структури.

Процес модернізації економіки залежних країн, на нашу думку, пов'язаний із проблемою асинхронного розширеного відтворення елементів, що утворюють економіку цих країн, і у зв'язку з цим утворенням у ній структурних розривів – «по-рожнеч» на тому місці, де має існувати яке–небудь виробництво, необхідне для забезпечення збалансованого розвитку економіки.

Завдання модернізації економіки України на основі дуалістичної детінізаційної моделі поділяється на кілька головних напрямів:

– по–перше, вітчизняна економіка для отримання адекватної своєму генетичному коду структури має набути біполярної форми, що означає організаційне зосередження на одному полюсі сучасних великих (елітних перш за все) підприємств, що визначають науково–технічний рівень виробництва, на іншому, спираючись на величезний неформальний сектор селянської цивілізації, великої кількості дрібних господарських форм, які повинні бути інтегрованими у розвинуті солідарні кооперативні структури;

– по–друге, формування соборної – солідарної детінізаційної структури вимагає формування функціональних зв'язків великих підприємств не аграрної сфери, гадано торгових фірм з широкою базою дрібних підприємств–сателітів;

– по–третє, держава повинна докласти надзвичайних зусиль для допомоги ординарному, в тому числі аграрному сектору, насамперед для налагодження всього обсягу зв'язків біполярної інфраструктури, створення розгорнутої мережі її горизонтальних та вертикальних зв'язків, фінансового, інвестиційного, технічного та кадрового забезпечення кооперативного руху; альтернатива цьому – обвальний характер поширення тінізаційних процесів, їх експансія в інші «великі» сучасні сектори економіки, загальна деградація, архаїзація та тінізація аграрної, неформальної сфери.

Список використаних джерел

1. Предборский В.А. Тенизационный процесс как фактор ускорения неравномерности экономического развития / В.А. Предборский // Новая экономика. – 2012. – №3. – С. 63–69.
2. Lewis A. The Roots of the Development Theory / A. Lewis // Handbook of Development Economics. Vol. 1. 3rd ed. Amsterdam, 1993. – P. 27–37.
3. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики / Р.М. Нуреев. – М.: Норма, 2008. – 640 с.
4. Онищук С.В. Исторические типы общественного воспроизводства: политэкономия мирового исторического процесса / С.В. Онищук, М.В. Белоусенко. – 2–е изд. – Донецк: РИАДонГТУ, 1999. – 152 с.